

YETİŞKİN EĞİTİMİNDE FARKLI BİR UYGULAMA: ALEVİ – BEKTAŞİ ERKÂNINDA SANAL CEM

A DIFFERENT APPLICATION IN ADULT EDUCATION: VIRTUAL CEM IN ALEVI- BEKTASHI TRADITION

MEHMET ŞAHİN*

Sorumlu Yazar

İBRAHİM GÜL**

Öz

Cem, Alevi-Bektaşî inancını taşıyan kişilerin toplu olarak yaptıkları bir ibadet biçimidir. Kadın-erkek bir arada yapılan ve kendine has karakteri olan bu ibadet biçimi genellikle yüz yüze yapılmaktadır. Bu çalışmanın amacı, salgın hastalıkların olduğu ve insanların bir araya gelmelerinin tehdit oluşturacağı durumlarda, cemlerin ve bazı hizmetlerin çevrimiçi yapıpı yapılmayacağını ortaya koymaktır. Araştırma nitel bir çalışma olup kültür analizi deseni ile ele alınmıştır. Bu çalışmada veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Verilerin analizinde içerik analizi yönteminden yararlanılmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre, Alevi-Bektaşî cemlerinin amacı çoğunlukla ibadet, birlik ve beraberliği sağlamak olarak görülmektedir. Cemlerin sanal ortamda yapılmasına yönelik görüşler arasında yapılır, kısmen yapılır, belli koşullarda yapılır ve yapılamaz olmak üzere dört farklı görüş belirtilmiştir. Cemlerin sanal ortamda yapılmasına yönelik olumsuz görüşler daha fazladır. Cemlerin dışında nikâh kıyma, kurban tekbiri gibi uygulamaların yapılmasına yönelik bulguların da çoğunlukla olumsuz yönde olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcılar bu konuda birtakım önerilerde bulunmuşlardır. Bulgulara dayalı olarak cemlerin mümkün olduğunca yüz yüze yapılması, sanal ortamın daha çok bilgilendirme amacıyla kullanılması, salgın hastalıkların olduğu zamanlarda sınırlı olarak bazı hizmetlerin yapılmasının mümkün olabileceği önerilerinde bulunulmuştur.

Anahtar kelimeler. Alevi-Bektaşî, Cem İbadeti, Yetişkin Eğitimi, Sanal Cem, Erkân.

Abstract

Cem is a form of worship practiced collectively by Alevi-Bektashi believers. This form of worship, which is performed by men and women together and has its own character, is usually performed face-to-face. The aim of this study is to find out whether cems and some services can be performed online in cases where there are epidemics and people's gathering together may pose a threat. The research is a qualitative study and is based on a culture analysis design. In this study, a semi-structured interview form developed by the researchers was used as a data collection tool. Content analysis method was used to analyze the data. According to the findings obtained from the research, the purpose of Alevi-Bektashi Cems is mostly seen as worship, unity and solidarity. There are four different opinions about the virtualization of Cems: it can

Araştırma Makalesi / Künye: ŞAHİN, Mehmet, GÜL, İbrahim. "Yetişkin Eğitiminde Farklı Bir Uygulama: Alevi – Bektaşî Erkânında Sanal Cem". Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 114 (Haziran 2025), s. 1-20. <https://doi.org/10.60163/tkhcbva.1625195>

* Dr., Bağımsız Araştırmacı, E-mail: mehmetshahin6025@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9925-5625

** Prof. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, E-mail: igul@omu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0501-8221

be done, it can be done partially, it can be done under certain conditions and it cannot be done. There are more negative opinions on the virtualization of Cems. It is also understood that the findings regarding practices such as marriage ceremonies and sacrifice takbir outside of Cems are mostly negative. Participants made some suggestions on this issue. Based on the findings, it was suggested that cems should be held face-to-face as much as possible, that the virtual environment should be used more for informational purposes, and that it may

Key Words. Alevi-Bektashi, Cem Worship, Adult Education, Virtual Cem, Erkân.

1. Giriş

Cem, Alevi-Bektaşî inancında kadın ve erkeklerin birlikte katılarak yaptıkları bir ibadet biçimidir. Alevi-Bektaşî inancına sahip kişilerin yaptığı bu ibadetin temel amacı insanı birçok anlamda olgunlaştırmaktır. Bununla birlikte cem ritüeli Alevi-Bektaşî inancında Hz. Muhammed'in miraca çıktığı gece Kırklar Meclisinde icra edildiğine inanılan cemin bir tekrarı ve yeniden canlandırılması olarak da kabul görmektedir (Akın, 2020, 80-81 Şahin, 2024, 261). Bütün cemlerin ve cemlerde uygulanan on iki hizmetin ana kaynağı olarak Kırklar Meclisinde yapıldığı kabul edilen cem ibadeti görülmektedir. Bugün yürütülen cemler Kırklar Meclisinde yapılan cemin bir prototipidir (Şahin, 2024, 302). Nitekim cemin, katılanlara ruhsal olgunluk kattığı ve bununla birlikte mitik zamanda gerçekleşen kutsal geceyi ve o gecede yapılan ritüelleri yeniden yaşayarak ruhsal olgunlar birlikteliğine dâhil olma imkânı sunduğu ifade edilebilir.

Alevi-Bektaşî toplumu Hz. Muhammed'in miraç sonrası inanları Tanrı'nın sırrı olan hakikate talip olmaya davet ettiğine; hakikate talip olmak isteyenlerin ise Cebrail'in getirdiği vahiyle Hz. Ali'ye yönlendirildiğine inanırlar (Bozkurt, 2020, 29). Bu bağlamda Alevi-Bektaşî toplumu kendilerini bu yolun talipleri olarak kabul ederler. Bu yolun öncelikli düsturu bir pirden el tutmak ve tövbe etmektir. Her Alevi-Bektaşî'nin bağlı olduğu bir ocağının bulunmasından dolayı bir piri ve üstadı vardır. Alevi-Bektaşî inancına göre yola ikrar ile girilir ve kişi bu yolda kendisini olgunlaştırmaya gayret gösterir. Amaç insan-ı kâmil olmaya çalışmak, bu dünyada Hakk'ı görmek ve Hakk'a ulaşmaktır. Hz. Muhammed'in miracı üzerinden anlatılan cem ibadeti ceme katılanların miracına dönüşür. Yani kişi kendi miracını yaşar. Bu nedenle özellikle görgü cemlerinden sonra ceme katılan kişiler birbirlerine "Miracın kabul olsun" şeklinde dilekte bulunurlar (Şahin, 2024, 262). Özellikle cem ibadeti bir bakıma bu temel amaca hizmet eder. Ceme katılan yolun talipleri, pirinin izini takip ederek hakikatin sırlarına ulaşmayı amaçlar ve bu amaç doğrultusunda gayret göstererek yol içinde pişmeye çalışırlar. Cemlerin temel amacı, insanı eğitmek olduğundan dolayı bu çalışmada cemlerin çevrimiçi yapılıp yapılmayacağı ele alınmış ve çalışmanın konusu bu bağlamda belirlenmiştir. Ayrıca salgın hastalıkların veya buna benzer olumsuz durumların yaşanması durumunda cem ibadetinin çevrimiçi yapılıp yapılamaması tartışılmıştır. Bu konuda Alevi-Bektaşî inanç önderleri ve taliplerinin fikirlerine başvurularak bazı sonuçlara ulaşılmaya çalışılmıştır.

İnsan, dünyaya bebek olarak gelir, çocukluk ve ergenlik dönemini yetişkinlik çağı takip eder. Bu süre içinde birey ilk eğitimini ailesinden alır. Sonra örgün eğitim kurumlarına devam eder. Türkiye'de zorunlu eğitim on iki yıl olarak belirlenmiş olup bu süre içinde her Türk vatandaşı örgün eğitim kurumlarına devam etmek zorundadır. Ancak çeşitli nedenlerle örgün eğitim kurumuna ya hiç devam etmemiş ya herhangi bir kademesinde bulunmuş ya da ayrılmış kişiler ise yaygın eğitim hizmetlerinden yararlanırlar (MEB, 2006). Günümüzde hayat boyu öğrenme esas olup insanların

sürekli olarak kendilerini geliştirmeleri gerekir. İşte bu bağlamda yaygın eğitim bir bakıma eğitimin sürekliliğine hizmet etmektedir.

Eğitim, insanların birlikte yaşaması, paylaşması, özgür bir yaşam sürmesi ve toplumda eşitliğin sağlanmasında bir araç olarak görülür (PRIA International Academy, 2013, 6). İnsan ömrünün uzamasıyla birlikte yetişkinlerin eğitimi de önem kazanmaktadır. Gelecek nesilleri yetiştirenlerin yetişkinler olduğu dikkate alındığında bunun önemi bir kat daha artmaktadır. Yetişkin eğitimi, yetişkinlere hayatları boyunca içinde yaşadıkları dünyaya ilişkin beceriler kazanmalarına imkân sağlar (Welton, 1998, 87).

Yetişkin eğitiminin farklı amaçları bulunmaktadır. Bunların başında nesnel hakikat gelmektedir. Burada odaklanılan gerçek, geçmişte ahlakın gerçek bir erdem olduğu ve kitlelerin ilahi olana karşı gerçek ve saygıdeğer bir korku içinde yaşadığı çağlarda değer verilen ve el üstünde tutulan büyük evrensel etikdir (Dewey, 2020,13). Modern seküler insanın kendini bulduğu yer tam da burasıdır. Güvenli hakikatin yokluğunda tüm yaşam boş ve anlamsızdır. Böyle bir dünyada özgürlük bulunamaz, çünkü özgürlük; adalet, sağduyu, duyarlılık ve akıl sağlığı gibi kavramlarla eşdeğerdir. Bu açıklamalar değer konusunu gündeme getirmektedir.

Genel olarak değer, bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçütler, kıymet, yararlı nitelik olarak tanımlanmaktadır (Dilmaç ve Ulusoy, 2014, 15). Değerler insanı iyiye ve güzele sevk eder. Bireyi içinde yaşadığı toplumla bütünleştirir. Değerler eğitimi sayesinde bir toplumu dönüştürmek değiştirmek mümkün olur. Bütün beşeri olayların bir değere dayandığını söylemek mümkündür. Siyasi, dini, ahlaki, bilimsel, sosyal vb. olayların gerçekleşmesi değerlerle yakından ilgilidir (Aydın, 2011, 41). Değerler farklı inançlar içinde farklı şekilde yorumlanmakta ve değerlendirilmektedir. Bir inancın örutüstünü o inanca ait değerler belirlemektedir.

Alevi-Bektaşî İslam anlayışında Allah'ın kendi öz nurundan üfleyerek yarattığı insan, en değerli varlık olarak kabul edilir. Din ve değerler insan merkezli bir kökene bağlı olduğu için insan en yüce varlık olup Allah'ın yeryüzündeki halifesi olarak görülür. Alevi inancına göre kutsal, bütün evrene yayılmış ve en fazla insanda yoğunlaşmıştır. Bir bakıma her insan Allah'tan bir nefes taşır. İnsanın Allah'tan bir nefes taşıması Allah ile insan arasında ontolojik bir bağ oluşturur (Yıldırım, 2018, 175-176). Bu ontolojik bağ ve bu bağa tasavvufî bir bakış açısıyla yaklaşılması nedeniyle Alevi-Bektaşî inancında Allah korkusu yerine Allah sevgisi daha ön plana çıkarılmıştır (Şener, 1996, 40). Alevi etik düşüncede, kemale ermiş bir eğitici önderliğinde, Dört Kapı Kırk Makam anlayışına uygun kurallar belirlenmiştir. Bu kurallar insanın hayatını daha iyi, doğru ve gerçeğe uygun şekilde yaşaması için şekillendirilmiştir (Sümer, 2019, 6). Bu yönüyle Alevi-Bektaşî inancı aklı, evrensel değerleri dikkate alan, ruhsal uyanış ve kâmil bir birey olmak için hakikat kabul edilen manevi değerleri öne çıkaran bir inanç biçimidir. Yukarıda da ifade edildiği üzere Alevi-Bektaşî inancında Hakk'ı kâmil insanda görme anlayışı hâkimdir. Şah Hatayı bunu şöyle belirtir:

Sen Hakk'ı yabanda arama sakın

Uyduysan kalbine Hak sana yakın

Âdeme hor bakma kendini sakın

Cümlesin âdemde buldum erenler (Erdoğan, 2006, 23).

Alevi inancında, insanın olgunlaşması pir-talip ilişkisi içinde ikrar bağı ile gerçekleşir. Bu ilişki genellikle cem ibadeti içinde belli başlı ritüellerle sağlanır. Ceme girebilmek için kişinin bu yola ikrar vermesi gerekir. Yani bağlı olduğu ocağın

piri ve cem erenlerinin huzurunda söz vermesi gerekir. Pir yani dede, talibe yolun güçlüğünden bahsederek ona iyi düşünmesi için süre verir. Talip eşi ile birlikte cem erenlerinin ve pirin huzurunda söz verdikten sonra yolda ıkrarlı kabul edilir, bu ıkrardan dönülmez. Alevi-Bektaşî inancında insanlar, cinsiyetlerine göre değil, tasavvuf yolunda kat ettikleri aşamaya ve ıkrarlarına gösterdikleri bağlılığa göre değerlendirilirler (Demircioğlu, 2020, 24).

Cem kavramı, Alevi toplumun yapmış olduğu ibadetini karşılamak için kullanılan bir ifadedir. İcra edilen cemin içeriğine göre cem ibadetinin isminin farklılaştığı görülmektedir. Örneğin görgü cemi, cumalık cemi, birlik/Abdal Musa cemi, düşkün kaldırma cemi, musahip cemi gibi farklı adlandırmalar mevcuttur. Bu cemlerin yapıma gayelerinin cemin adlandırılmasını etkilediği bilinmektedir. Cem, Alevi-Bektaşî inancında bir ibadet biçimi olmanın yanında insanı olgunlaştıran eğitim yeri olarak da görülebilir. Ceme her insan giremez. Ceme girmeye engel olan durumlar “Düşkünlük” olarak nitelenir. Eline, diline ve beline sahip olmayan kişiler ceme katılamazlar. Alevi-Bektaşî cemine katılmayı engelleyen bu duruma yol açan davranışlar farklı olmakla birlikte üç kelime ile özetlenebilir. Ceme katılan kişiler özünü dara çekerek bir iç gözlem yaparlar. Herkes kendini başkalarından iyi tanır. Eğer birey başkalarının hak ve hukukuna dair bir suç işlemişse bunu telafi etmeden ceme kabul edilmezler. Bu bağlamda cemlerde kişinin eksikliğini gizlememesi için “Dizinizin altına aldığımız sizin dışarıya verdiğiniz cem gazilerin” şeklinde bir uyarı ifadesinde bulunulur. Cemin eğitim işlevinin yanı sıra, hukuksal, ekonomik, sosyal ve kültürel işlevleri de mevcuttur.

Alevi-Bektaşî inancında insanın ruh ve nefisten oluştuğuna inanılır. İnsanın ruhu daha çok Allah’a nispet edilir. Allah insana kendi ruhundan ruh katmıştır. Nefs ise bizim birtakım isteklerimizle ilişkilidir. Nefsin istekleri kötü yönde de olabilir. Bu bakımdan nefsin eğitilmesi gerekir. Alevi-Bektaşî cemlerinin amaçları arasında nefsin eğitimi de yer almaktadır.

Cem on iki hizmet adı verilen bir dizi ritüelin yerine getirilmesi sürecinden oluşur. Bu sürecin aşamalarına bazen erkân adı verilir. Bu hizmetler bazı sürelerde farklı isimlerle anılsalar da benzerlik gösterirler. Yaman, bunları şöyle sıralamaktadır: Dede, rehber, gözcü, چراغcı (delilci), zakir (sazende), süpürgeci, sakka, sofracı, pervane, haberci (peyik), iznikçi (meydancı), kapıcı (bekçi) (2009, 50).

Alevi - Bektaşî cemleri ve bu cemlerde uygulanan ritüeller hem geleneksel hem de modern hayatta Alevilikte yüz yüze (cemalet) belli kurallar çerçevesinde yapılagelmiştir. 2019 yılının Aralık ayında tüm dünyada meydana gelen Korona Virüs salgını din, aile, eğitim, siyaset, sağlık, ekonomi gibi kurumları derinden etkilemiştir. Salgın gibi küresel kriz anlarında her kurum kendi yapısı ve faaliyet alanı gereği mevcut soruna çeşitli çözüm önerileri bulmaya yönelmiştir (Güngörer, 2020, 395-396). Bu süreçte özellikle ibadethanelerin toplu ibadete kapatılması Aleviler özelinde –tüm Alevi toplumuna genel anlamda yansınasa da– ibadetleri yerine getirme hususunda farklı uygulamalar meydana getirmiştir. Bu uygulamaların başında sanal cem/çevrimiçi cem uygulaması gelmektedir. Pandemi döneminde gündeme gelen “sanal cem” kavramının Alevi- Bektaşî inancında kendine yer bulup bulamayacağı ve sana cemin yapıp yapılamayacağı konusunu tartışmaya açmak üzere çalışmanın amacı sanal ortamda cemin ve cem dışında bazı hizmetlerin yapılabilirliği olarak belirlenmiştir.

1.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, Alevi-Bektaşî cemlerinin bazı durumlarda sanal ortamda yapılıp yapılmayacağını tartışmaya açmaktır. Bu amaç kapsamında aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Alevi-Bektaşî cemlerinin amacı nedir?
2. Alevi-Bektaşî cemlerinin sanal ortamda yapılmasına ilişkin görüşleriniz nelerdir?
3. Cemlerin sanal ortamda yapılmasının olumlu ve olumsuz yönleri neler olabilir?
4. Cemlerin dışında nikâh erkânı, kurban tekbiri, dardan indirme erkânı, dededen dua alma gibi durumlarda sanal ortamdan (internette) yararlanılabilir mi?
5. Bu konuda önerileriniz nelerdir?

1.2. Araştırmanın Önemi

Türkiye’de literatür incelendiğinde sanal cem ile ilgili çalışmanın olmadığı gözlenmiştir. Günümüze kadar cem ibadeti yüz yüze yapılmıştır. Korona Virüs salgınında, özellikle yurt dışında yaşayan ve cem ibadetine katılamayan kişiler ile çevrimiçi bir ortamda cem ibadeti yapılmıştır. Böyle bir ibadetin veya bazı hizmetlerin sanal ortamda yapılıp yapılmayacağı da tartışmaya açılmıştır. Bu çalışma böyle bir tartışmaya çözüm önerisi getirme bakımından önemli görülmüştür.

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışma nitel bir çalışmadır. Nitel araştırma, incelediği probleme ilişkin sorgulayıcı, yorumlayıcı ve problemin doğal ortamındaki biçimini anlama yöntemidir (Baltacı, 2019, 369). Bu araştırma durum çalışması deseni ile araştırılmıştır. Durum çalışması bir olgunun gerçekliği içinde incelenmesi, araştırılması ve tanımlanmasıdır. Neyi çalışılacağını ve çalışma nesnesinin seçimidir (Patton, 2014; Yin, 2013: Akt. Aytaçlı, 2012, 2). Cemlerin sanal ortamda yapılıp yapılmayacağı gerçeğini ortaya çıkarmayı amaçlayan çalışmaya bu model-desen uygun düşmektedir.

2.2. Araştırmanın Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubunu pandemi döneminde Samsun Canlar Derneği öncülüğünde yapılan ve tespit edilen ilk sanal cem örneği olan cem ibadetine katılan veya katılmayıp bu konu üzerinde düşüncelerini ifade eden dede, zakir ve talipler oluşturmaktadır. Özellikle, pandemi döneminde Almanya, İstanbul, Amasya, Samsun, Tokat, Erzincan, Ordu ve yurdun başka illerinden sanal ceme katılan veya bu konu hakkında düşüncelerini belirten kişiler arasından gönüllü olarak araştırmaya katılan katılımcıların görüşlerine başvurulmuştur. Yani araştırma grubu oluşturulurken amaçlı örnekleme tekniği ile katılımcılar belirlenmiş olup katılımcılara ilişkin bilgiler Tablo 1’de verilmiştir:

Adı ve soyadı	Memleketi	Yaşı	Ocağı	Dede-Talip-Zakir
Canatay Gül	Almanya	30	Gülerli	Dede
Erdal Gülsoy	Almanya	54	Gülerli	Dede
Halil İbrahim Kaya	Almanya	58	Kemallı	Dede
İhsan Gül	İstanbul	58	Gülerli	Zakir
Mehmet Buyruk	Almanya	60	Gülerli	Dede
Özcan Gül	Almanya	42	Gülerli	Dede
Salim Gül	Almanya	58	Gülerli	Dede
Ali Arslan	Amasya	47	Keçeci	Talip
Alican Kaya	Tokat	25	Kul Himmet	Talip
Ayfer Soyer	Sivas	40	Sarı İsmail	Talip
Bayram Şahin	Tokat	37	Zayıf Yusuf	Dede
Emrah Doğan	Erzincan	38	Derviş Cemal	Dede
Etem Uğurlu	Erzincan	39	Hıdır Abdal	Zakir
Gündüz Kaya	Tokat	40	Mekânoğlu	Zakir
Mustafa Öcal	Kırıkkale	49	Koçubaba	Talip
Ozan Uluçam	Sivas	35	Hüseyin Abdal	Dede
Ufuk Uzun	Tokat	37	Kesikbaş	Dede
Hasan Uluşan	Ordu	38	Güvenç Abdal	Dede

Araştırmaya katılan kişiler incelendiğinde katılımcıların üçte birinin Almanya'dan ceme katıldığı görülmektedir. Diğer katılımcıların yurdun farklı illerinden ceme katılan kişiler ve bu konuda fikrini beyan eden kişiler olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcıların yaş aralığı 30-60 arasındadır. Araştırmaya katılan kişilerin üçte ikisinin dedelerden, geriye kalan kişilerin talip ve zakirlerden oluştuğu görülmektedir.

2.3. Araştırmanın Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Form hazırlanmadan önce Alevi-Bektaşî cemleriyle ilgili yazılı kaynaklar taranmış ve ilgili literatür taramasından sonra birtakım sorular hazırlanmıştır. Bu sorulara ilişkin iki alan uzmanının görüşlerine başvurulmuştur. Bu uzmanların görüşleri doğrultusunda sorular oluşturulmuş ve çalışmanın pilot uygulaması için bu sorular önce birkaç kişiye sorularak herkesin aynı şeyleri anlayıp anlamadığı kontrol edilmiştir. Buna göre gerekli düzeltmeler yapıldıktan sonra forma son şekli verilerek asıl uygulamaya geçilmiştir. Veri toplama aracında aşağıdaki sorular yer almaktadır: 1) Size göre Alevi-Bektaşî cemleri neyi amaçlamaktadır? 2) Alevi-Bektaşî cemlerinin sanal ortamda (internetten) yapılması mümkün müdür? Hangi durumda yapılmalıdır? 3) Cemlerin sanal ortamda yapılmasının olumlu ve olumsuz yönleri nelerdir? 4) Cemlerin dışında nikâh erkânı, kurban tekbiri, dardan indirme erkânı, dededen dua alma gibi durumlarda sanal ortamdan yararlanılabilir mi? 4) Bu konuda yapabileceğiniz öneriler nelerdir?

2.4. Verilerin Toplanması

Verilerin toplanmasına etik kurul raporu alınarak başlanmış olup araştırmacılar bazı kişilerle yüz yüze bazılarıyla ise çevrimiçi yolla bilgileri toplamıştır. Kişilerle yapılan görüşmeler ses kayıt cihazı ile kaydedilmiş ve bunlar çözümlenerek yazıya geçirilmiştir. Verilerin toplanmasında gönüllülük esasına uyulmuştur.

2.5. Verilerin Analizi

Verilerin analizine geçilmeden önce araştırmaya katılan kişilere birer kod verilerek dedeler (D1, D2, D3...); talipler (T1, T2, T3...) ve zakirler (Z1, Z2, Z3...) şeklinde kodlanmıştır. Verilerin analizinde içerik analizinden yararlanılmıştır. İçerik analizi, bir mesajın içindeki verilerden yinelenebilir ve değerli çıkarımlar yapan araştırma tekniğidir (Aziz, 2015). Bu bağlamda kodlardan kategoriler ve bunlardan da temalar oluşturulmuştur. Bunlar her tablonun altında yorumlanarak belli bulgular elde edilmeye çalışılmıştır.

2.6. Verilerin Geçerliği ve Güvenirliği

Nitel çalışmalarda geçerlik ve güvenilirlik yerine inanırılık, sonuçların doğruluğu ve araştırmacının yetkinliğinden bahsetmek daha doğru olur (Krefting, 1991; Merriam, 2013). İnanırlılığını artırmak için uzun süreli etkileşim kurularak araştırmacılar sanal cemin bütün aşamalarına katılmış ve bazı video kayıtları izlenmiştir. Görüşmecilerle güvene dayalı dostça bir ilişki içinde mülakat yapılmıştır. Katılımcılara çalışma bulgularının düşüncelerini yansıtmaya yansıtmadığına ilişkin katılımcı teyidi yapılmıştır. Üçgenleme yöntemiyle başka çalışmalarda elde edilen bulgularla bu çalışmanın bulguları karşılaştırılmıştır. Denetleme yoluyla ulaşılan düşünce süreci ve kanıtları mümkün olduğunca gösterilerek benzer araştırmaların tekrarı durumunda benzer sonuçlara ulaşıp ulaşılmayacağı somut olarak ortaya konmaya çalışılmıştır. Çalışmanın geçerli ve güvenilir olduğu her aşamada ortaya konmaya çalışılarak önyargılar tanımlanmış, deşifrelerin doğruluk kontrolü yapılarak veri toplama ve analiz aşamalarında bireylerin kendi görüşleri onaylatılmıştır.

3. Bulgular

Araştırmanın bulgular kısmında katılımcılardan toplanan veriler önce tablolara aktarılmış ve bunların altına gerekli açıklamalar yapılmıştır.

3.1. Alevi-Bektaşî Cemlerinin Amacı Teması

Alevi-Bektaşî cemlerinin amacı temasına ilişkin katılımcı görüşleri Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Alevi-Bektaşî Cemlerinin Amacı

Alt tema	Kodlar	Katılımcılar
İnançsal boyut	İbadet	D1, D2, D6, T3, T4
	Değişlerden bilgi almak	D1, D2
	12 İnamların hizmetini yürütmek	D2, D3
	Kırgınlıkları ve dargınlıkları gidermek	D6, T2
	İnsanları kötülükten arındırmak	D4, D7, T3, T4, Z3
	Eline, beline, diline sahip olma	D8, Z3
	Gelecek kuşaklara inancı aktarmak	D5, D6, T2
	Hakk’a ulaşmak	D12, T4

Toplumsal boyut	Davranışları düzene koyma	D7
	İnsanları sevmeyi yaşam haline getirme	D7
	Olgun insan yetiştirme	D8, D11, D12, Z2
	Dostluk ve kardeşlik	D3
	Ahlak ve adaleti anlatmak	D4, D10
	Birlik ve beraberlik	D1, D3, D6, D10, D12, T1, T2
	Alevi-Bektaşî kültürüne göre yaşamak	D5

Alevi-Bektaşî cemlerinin amacı teması ile ilgili kodlar çıkarılmış ve bunlar iki kategoride toplanmıştır. Bunlar inançsal ve toplumsal boyuttur. İnançsal boyutla ilgili kodlar ele alındığında, cemin amacında ibadet ve insanları kötülükten arındırma görüşleri öne çıkmaktadır. Bu düşünceleri inancı gelecek kuşaklara aktarma görüşü izlemektedir. Toplumsal boyutla ilgili olarak cem ibadetinin amacında birlik ve beraberliği sağlamak, olgun insan yetiştirme görüşleri öne çıkmaktadır. Bunu ahlak ve adaleti sağlama görüşü izlemektedir. Bu konuda bazı katılıcı görüşleri aşağıya çıkarılmıştır:

Örf ve âdetimize göre Peygamber efendimizin yolunda olan On İki İmamların izini sürdüğümüz, kırklar cemidir. Cem birlik ve beraberliğin, dostluğun, kardeşliğin bir simgesidir (D3).

Cemler eline, beline, diline sahip olmayı, Peygamber’in deyişiyle çevresinde kendisinden emin olunan olgun insan yani insan-ı kâmil yetiştirmeyi amaçlar (D8).

Alevi-Bektaşî inancında cemlerin birçok amacı vardır. Bunlardan biri, topluma Aleviliğin temel değerlerinin ve öğretilerinin paylaşıldığı bir eğitim süreci sunmaktır. Diğer bir amaç ise canlar arasında dayanışmayı ve birlikteliği sağlamaktır. Her hafta rızalık alınması ve toplumun bu rızalığa uygun şekilde hareket etmesi, toplumsal adaletin ve barışın sürdürülmesine önemli bir katkı sağlar (T2).

Cemler, beşer doğan fakat ruhu itibari ile ıkrarlı olan bireyin, ruhu ile bedeninin bir bütünlüğünü sağlayarak “kemalata erişmiş insan” olmasını amaçlamaktadır (Z2).

3.2. Alevi-Bektaşî Cemlerinin Sanal Ortamda Yapılması Teması

Alevi-Bektaşî cemlerinin sanal ortamda yapılması temasına ilişkin katılıcıların görüşleri aşağıda Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3. Alevi-Bektaşî Cemlerinin Sanal Ortamda Yapılması

Alt tema	Kodlar	Katılımcılar
Yapılabilir	Günümüzde yapılabilir	D3, D4, D5, D6, T1
	Herkes bu cemlere daha kolay katılır	D5
	İnternet varsa yapılabilir	D6
Kısmen yapılabilir	Yüz yüze yapılırsa iyi olur	D1, D2, D3, D4, T1
	Duygulara tercüman olmayabilir	D7
	Cemvlerinin olduğu yerlerde yapılmamalı	T3

Belli koşullarda yapılabilir	Pandemi ve hastalık döneminde	D1, D2, D4, D5, D12, T2, T4, Z1
	İnsanların uzak olduğu durumda	D1, D2, D3, D4, D5
	Dedelerin ulaşamadığı zamanlarda	D6, Z1
	Öğretici amaçlı	D8, D10
	Teoride iyi ama uygulamada yetersiz	D7
	Bilgi aktarımında olabilir	D7, Z3
Yapılamaz	Cemin gizliliğini korumak daha zor olur	T2
	Rızalık almak kritik bir öneme sahip	T2
	İbadet ruha tesir etmez	Z2
	Sanal ortamda yapılmasına karşıyım	D8, D9, D10, D12, Z3
	Dijital çekim bile yapılmaması gerekir	Z3

Alevi-Bektaşî cemlerinin sanal ortamda yapılmasına yönelik görüşler incelendiğinde, bunlar üç alt temada toplanmaktadır. Katılımcılar çoğunlukla yüz yüze yapılması gerektiğini ancak belli koşullarda yapılabileceğini belirtmişlerdir. Bu koşulları “insanların uzak olduğu”, “pandemi ve hastalık”, “öğreti amaçlı” koşullar olarak ifade etmişlerdir. Kısmen yapılabilir alt temasında ise katılımcıların “yüz yüze yapılırsa iyi olur” ve “duygulara tercüman olmayabilir”, “cem evlerinin olduğu yerlerde yapılmamalı” görüşleri yer almaktadır. Yapılabilir alt temasında ise katılımcılar “günümüzde yapılabilir” görüşüne çoğunlukla katılmaktadırlar. Bu katılımcıların daha çok Almanya’da ikamet ettikleri tespit edilmiştir. Aynı kişiler “uzak olduğu durumlarda yapılabilir” görüşünde de yer almaktadırlar. Yapılamaz alt temasında ise araştırmaya katılanlar “sanal ortamda yapılmasına karşıyım” görüşüne çoğunlukla katılmaktalar, bazıları cemin gizliliğinin kalmayacağını, rızalığın önemli olduğunu, ibadetin ruha tesir etmeyeceğini, dijital çekim bile yapılmaması gerektiğini belirtmişlerdir. Kısaca cemlerin yüz yüze yapılması gerektiği ancak istisnai durumlarda sanal ortamda yapılması gerektiği anlaşılmaktadır. Bu konuda bazı katılımcı görüşleri aşağıya çıkarılmıştır:

Yüz yüze yapılırsa daha iyi olur. Pandemi ve hastalıkların yaygın olduğu zamanlarda yapılabilir. İnsanların birbirinin yan yana gelemediği, uzak oldukları durumlarda yapılabilir (D1).

Yapılabilir. Mesafelerin uzak olduğu durumlarda yapılır. İnsanların farklı yerlerde yaşaması durumunda yapılabilir. Hayat şartlarından yani hastalık ve çalışma koşullarından dolayı. Herkes bu şekilde cemlere erişim sağlayabilir (D5).

Sanal ortamda cem istenirse yapılabilir elbet. Kimse de niye yapıyorsun diyemez ama yüz yüze yapmakla aynı etkiyi yaratması mümkün değildir (T1).

Mümkündür. Yan yana gelemediğimiz ve uzakta olduğumuz durumlarda yapılır. Pandemi dönemlerinde yani insanların yan yana gelemediği durumlarda yapılabilir (Z1).

3.3. Cemlerin Sanal Ortamda Yapılmasının Olumlu ve Olumsuz Yönleri Teması

Cemlerin sanal yani internet ortamında yapılmasının olumlu ve olumsuz yönlerine ilişkin katılımcı görüşleri Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4. Cemlerin Sanal Ortamda Yapılmasının Olumlu ve Olumsuz Yönleri

Alt tema	Kodlar	Katılımcılar
Olumlu yanları	Herkes birbirini görüyor	D1, Z1, Z2, Z3
	Uzaktakiler katılabiliyor	D1, D3 D6, T1, T2, Z2
	Cemler kayıt altına alınıyor	D1
	Kişi istediği zaman ceme katılır	D2, D4, T2
	Oturma şekli önemli olmaz	D2
	İnanç hakkında insanlara bilgi verilir	D4, T2, Z1, Z3
	Kişi inancını, kültürünü unutmaz	D5, T4
	Olumsuz yanı yok	D6
	Çok kişiye ulaşılabilir	D8
	Toplumsal rızalığa az da olsa katkısı olur	T1
Olumsuz yanları	Zaman bulamama	D1
	İnternet bağlantısının olmaması	D1, D2, D4, D5, D6, D7
	Sazların sesinin net duyulmaması	D1, Z1
	İki kişi aynı anda konuşunca aksama olması	D1
	Ceme katılanların mikrofonlarını açık unutması	D1
	Tanıdık olmayan kişiler katılabilir	D2, D3, D4
	Bazen insanlar şaşırabilir	D2
	Zamanlama hatası olabilir	D2
	Hizmetlerin dağınık olması	D2, T4
	Gösteriş şeklinde olmamalı	D3
	Yanlış bilgi verilebilir	D4, Z2
	Kişinin dede olup olmadığı belli olmaz	D4, D8
	Yüz yüze gibi olmaz	D5, D7
	Herkes dikkatini vermeyebilir, motivasyon kaybı	D5, T2, T4
	Edep-erkân sorunu	D7, D8, D10
	Kullanılan materyaller uygulamadan kalkar	D7
	Çözümlere yol açar	D7, D10
	Görgü cemlerinde olmaz	D8
	Amacından uzaklaşır	D8, T1, T3
	İnancı ve toplumu olumsuz etkiler	D10, T1
	Olumlu yönü yok	D11
	Cemlerin içini boşaltmış oluruz	D11, D12
	Dede pençe veya tarık-ı evliya çalamaz	D12

Cemlerin sanal ortamda yapılmasının olumlu ve olumsuz yanlarına ilişkin katılımcı kişilerin görüşleri incelendiğinde, olumlu yönlerinin daha az olumsuz yönlerinin daha çok olduğu dikkat çekmektedir. Katılımcılar olumlu yanlarını “herkes birbirini görür”, “uzaktakiler katılabilir” ve “inanç hakkında bilgi edinme” cümleleri ile dile getirmişlerdir. Bunun yanında, kişinin istediği zaman ceme katılabilmesi, kültürünü

unutmaması, cemin kayıt altına alınması, çok kişiye ulaşabilme, toplumsal rızalığa az da olsa katkı sağlanması gibi görüşleri dile getirilmiştir.

Olumsuz yanlarına ilişkin ise “internet bağlantısı olmaması”, “tanıdık olmayan kişilerin ceme katılması”, “dikkat ve motivasyon eksikliği”, “edep-erkân sorunu”, “amaçtan uzaklaşma”, “toplumu olumsuz etkileme”, “cemlerin içinin boşalması” ve teknik aksaklıklar gibi sorunlar çeşitli cümlelerle ifade edilmiştir. Bundan başka “zaman bulamama, iki kişinin aynı anda konuşması veya mikrofonun açık olması halinde ses kalitesi sorunu oluşması, hizmetlerde zamanlama hatası, şaşırabilme, cemin gösterişe dönüşmesi, hizmetlerin tek yerde yapılamaması, cemde kullanılan materyallerin ortadan kalkması, görgü cemlerinin bu şekilde yapılmaması, dedenin pençe veya tarık-ı evliya çalamaması ve olumlu yanı yok” gibi ifadeler kullanılmıştır. Tek bir cümle ile cemin sanal yapılması ile ilgili bilgi verme amacıyla veya yüz yüze cemin yapılamadığı durumlarda yapılabilir görüşü öne çıkmaktadır. Cemin sanal ortamda yapılmasının ise birçok yönden yola zarar vereceği dile getirilmiştir. Bu konuda bazı katılımcı görüşleri aşağıdadır:

Sanal ortamda olumlu olarak çok kişiye ulaşılsa da samimiyet ve kontrol imkânsızdır. Hele hele görgü cemlerinde mümkün değildir. Ayrıca ocakzade olmayan sahte pirler çok rahat bir şekilde yayın açıp başka ülkelerden denetimsiz şekilde yola uygun olmayan söylemler ile yolu ve cem ibadetini amacından saptırabilirler (D12).

Yapay ve sıradan olur. Cem ibadeti özünden uzaklaşır sanal ortamda. Çünkü el ele, el Hakk’a anlayışını sağlayabilmek için fiziksel olarak bir ortamda bulunmak gerekir. Dede ile talip arasında yolda dar didar olunabilmesi, talibin pençe- yi Al-i abadan geçmesi fiziken bir arada olmayı gerektirir. Bu da onlara birer örnektir. Sakıncaları ise dede gelmeden de olabiliyormuş denilebilir. Toplumda dedenin toplum üzerindeki etkisi azalır (D12).

Herkese ulaşılabilir. Birebir cem evine gelemeyen insanlar kolayca katılabilir. Olumsuz yanını göremiyorum. Yüz yüze yapılırsa daha iyi olur. Ancak insanların gelemediği, uzak olduğu durumlarda yapılabilir. İnternette teknik aksilikler de olabilir (D6).

Doğru bulmuyorum. Cemevlerinde bedenlerle birlikte niyetleri ve kalpleri bir araya getirmek ve oradaki oluşan enerji ile kişinin ruhaniyetine dokunmak meselesinin sanal ortamda olacağını düşünmüyorum. El ele, el Hakk’a olmak ve niyazlaşmak sosyal ortamda başlarsa bu durumun cemevlerinden tamamen kişileri uzaklaştıracağını düşünüyorum. İnsanlar gönülden bir araya geldiğinde orada güzellikler doğar (T3).

Olumlu etkisi yoktur. Olumsuzluğu cem erkânı içinde okunan dualar, yapılan 12 hizmet ve diğer hizmetlere dijital ortamda erişilmez. Bu nedenle ve benzer nedenlerle dijital ortamda cem olmayacağı için, buna cem değil de toplantı diyebiliriz (Z3).

3.4. Cemlerin Dışında Sanal Ortamdan (İnternetten) Yararlanma Teması

Cemlerin dışında nikâh erkânı, kurban tekbiri, dardan indirme erkânı, dededen dua alma gibi durumlarda sanal ortamdan (internetten) yararlanmaya ilişkin katılımcıların görüşleri Tablo 5’te yer almaktadır.

Tablo 5. Cemlerin Dışında Sanal Ortamdan (İnternette) Yararlanma

Alt tema	Kodlar	Katılımcılar
Yapılabilir	Kurban tekbiri olabilir	D2, D10, T1, T3, T4
	Belki dua olabilir	D2, D4, D10, T1, Z1
	Yüz yüze yapılamadığı durumlarda olabilir	D3
	Hiç kimsenin olmadığı durumlarda yapılabilir	D5
	Dardan indirme kısmen yapılabilir	T1
	Nikâh yapılabilir	T1
Yapılmaz	Uzak mesafelerde olabilir	T4
	Bunlar yapılmaması gerekir	D1, D4, D11, D12, T2, Z1, Z2, Z3
	Nikâh kıyılmaması gerekir	D2, D3, D4, D6, D10
	Dar çekmek olmaz	D2, D6, D10
	Duygu anlamında olmaz	D3
	Dar çekme canlı olmalı	D3, D4
	Kurban tekbiri olmaz	D4, D6
	Kolaylıklar fedakârlığı götürür	D7
	Cemlevleri boş kalır	D8
	Bu evler ehli olmayan kişilerin eline geçer	D8

Cemlerin dışında sanal ortamda nikâh erkânı, kurban tekbiri, dardan indirme erkânı, dededen dua alma uygulamasına ilişkin katılımcıların görüşleri incelendiğinde, yapılamaz alt temasına ilişkin görüşlerin ağırlıklı olduğu görülmektedir. Katılımcılar buna ilişkin görüşlerini, “bunlar yapılmaması gerekir”, “nikâh kıyılmaması gerekir”, “dar çekme olmaz”, “kurban tekbiri olmaz” görüşleriyle belirtirken bazıları, kolaylıkların fedakârlığı götüreceğini, cem evlerinin boşalacağını, ehli olmayan kişilerin eline geçeceğini belirtmişlerdir. Yapılır alt temasındaki görüşlere bakıldığında katılımcılar “kurban tekbiri olabilir”, “belki dua olabilir” görüşlerine çoğunlukla katılmaktadırlar. Buna ilaveten yapılamadığı durumlarda, hiç kimsenin olmadığı durumda yapılabilir, dardan indirme ve nikâh yapılabilir, uzak mesafelerde yapılabilir görüşlerini belirtmişlerdir. Kısaca belirtmek gerekirse bu hizmetlerin canlı olarak yani yüz yüze yapılmasının doğru olacağı belirtilmektedir. Bu konuda bazı katılımcı görüşleri aşağıda verilmiştir:

Ben ona katılmıyorum. Nikâhta dedenin bizzat oraya gitmesi lazım. İki ailenin bir araya gelmesi lazım. Yüz yüze olmalı. Kurban da olmaz. Darı da çekilmez. Buralarda yüz yüze rızalık almak gerekir. Alacağı ve vereceğini o anda bilemeyiz. Dede dua edebilir (D4).

Her şey yüz yüze olsa en iyisi budur. Duygu anlamında da böylesi iyidir. Böyle bir durum yapacak bir durum olmadığı durumlarda yapılabilir. Kurbanı canlı görmek başka internette görmek başkadır. Dar çekme işinin de canlı olması lazım. Nikâh da sanal olmaz. Dede ile kişilerin baş başa kalması lazım (D3).

Günümüzde yolu erkânı süren derin bilgi ve birikime sahip mürşit, pir, rehber, dede bulunamayabilir. O nedenle uzak mesafelerde bulunan, çözüm üretemeyen talipler bu yola başvurabiliyorlar. Fakat çaresizlik söz konusu değil ise bu durumların canlı canlı, cemalet cemale olması tercih edilmelidir (T4).

Hayır yapılamaz. Duanın tesiri için göz göze gelinmeli. Nikâh öncesi gençlerle baş başa tekrar konuşulmalı. Kurban konusunda kurban edilecek hayvanın hali gözlemlenmeli. Darda, dardan indirilecek kişinin aile eşrafi gözlemlenmeli. Yani dua kuru bedene tesir etmez. Dua ruha tesir eder, bu sebeple “hâl” önemlidir (Z2).

3.5. Cemlerin Sanal Ortamda Yapılmasına İlişkin Öneriler

Cemlerin sanal ortamda yapılmasıyla ilgili katılımcıların önerilerini şöyle sıralamak mümkündür:

Bu geçiş sürecini olabildiğince yavaşlatmak gerek. Bazı hizmetler yapılırken bu durumu bir konfor olarak değil, zaruri ihtiyaç olarak anlatmak lazım. Ayrıca da hâli, nefesi, ziyareti, geleneğin değerlerini belirtmek gerekir (D 7).

Günümüzde teknolojinin kullanımını destekliyorum fakat bazı ritüeller özüne uygun yapılmalıdır. İnancın içerisindeki ritüeller “yapılsın” diye değil de içten gelerek yapılmalıdır. İnancın temel taşları olan ritüeller özünden uzaklaştırılmamalıdır (D10).

Bence asimilasyonun bu kadar yoğun olduğu son zamanlarda cemevlerimizde birebir dersler verelim, Alevilik inancının alt yapısını uygulamalı ve teorik olarak anlatalım, gösterelim. Belli bir aşamaya geldiğimizde o zaman sanal ortamlarda yapabileceklerimize bakarız (D12).

Sanal ortamda yapılan bir cem fiziksel olarak gerçekleştirilen bir cem kadar etkili olmayacaktır. Ancak muhabbet bölümü için bu çalışmaların devam etmesi katkı sağlayabilir (T 2).

Cem ibadetinin sürdürülmesi için cemalet olmaları gerektiğini düşünüyorum. Fakat çare bulunamadığında sanal ortamda bu yola başvurulabilir. Fakat o durumda teknolojik imkânlar elverirse ve görüntülü bağlantı sağlanırsa biraz daha anlamlı olur diye düşünüyorum. Görüntü sistemi, ses sistemi net olmalı ki ifadeler dualar konuşmalar net anlaşılmalıdır. İbadetin akışında kesintiler olmaması açısından hizmet yürüten insanlar (talip) birlikte olmalıdır (T4).

On iki hizmetle ilgili eğitimler verilebilir. Örneğin bir gün gözcü anlatılabilir, ikinci gün sakka hizmeti gibi bir sıralama yapılarak, hizmetlerin görev amaçlarının derinliklerine inmek hedeflenebilir (Z2).

Bu tür konuların bir dede veya pir eşliğinde cemevinde ya da normal evlerde hep bir arada yapılması daha doğrudur. Zaten insanlar bir araya gelmiyorlar, sanal ortam da işin içine girince tamamen kopukluk olacaktır (Z3).

Sonuç ve Tartışma

Alevi-Bektaşî cemlerinin sanal (internet) ortamında yapılıp yapılmayacağına ilişkin olarak yapılan bu çalışmada, elde edilen bulgulardan hareketle bazı sonuçlara ulaşılmaya çalışılmıştır. Bunlar aşağıda şöyle özetlenmiştir:

Alevi-Bektaşî cemlerinin amacının ne olduğu sorusuna verilen cevaplar inançsal ve toplumsal boyut olmak üzere iki alt temada toplanmıştır. Cemlerin inançsal boyutuna yönelik görüşlere göre cem bir ibadet biçimi olup insanları kötülükten arındırmaya yönelik eylemleri içerir. Bir diğer yararı inancı gelecek kuşaklara aktarmaktır. Bunlara ilaveten deyişlerden bilgi alma, on iki hizmet yürütme, kırgınlıkları giderme, eline, beline ve diline sahip olma, Hakk’a ulaşma olarak sıralanmaktadır. Toplumsal boyuta ilişkin olarak birlik ve beraberliği sağlamak, olgun insan yetiştirme görüşleri öne çıkmaktadır. Bunlara ilaveten insanları sevmeyi yaşam biçimi haline getirme,

dostluk, kardeşlik, ahlak ve adaleti sağlama, davranışları düzene koyma, Alevi-Bektaşî kültürüne göre yaşama görüşleri dile getirilmektedir. Aslında Alevilik-Bektaşîlik bir yaşam biçimi olarak düşünülmektedir. İnançsal boyutun da toplumsal boyuttan ayrılması düşünülemez.

Alanyazına bakıldığında cemin, Alevi-Bektaşîlerin bir ibadet biçimi olduğunu belirten araştırmalar yer almaktadır. Korkmaz’a, göre, cem Alevi-Bektaşîlerin cemaatle birlikte yaptığı, ibadettir (1994, 74). Alevi toplumunda hayatın bütün katmanları bir şekilde cem ritüeline bağlıdır ve oradan kontrol edilir. Bu aynı zamanla kutsalla iletişim kurma biçimidir. Kutsalla bir iletişim kurma biçimi olarak cemin, ilk olarak Kırklar Meclisinde yerine getirildiğine inanılır. Bu bağlamda cem ibadeti bir Alevi için Kırklar Meclisinin taklidi ve yeniden icrası anlamına gelir. Cem, Alevilerin ibadet şekli olup semah bu ibadetin ayrılmaz bir parçasıdır (Coşkun, 2022, 188). Bu çalışmalar cemin inançsal boyutunu ortaya koymaktadır. Yaman ise cemi “Hak-Muhammed-Ali Divanı” olarak görmektedir (2012, 225). Dönmez ve Çelik’e göre cem ibadetini iç içe geçmiş ve birbirini tamamlayan bir ritüeller sarmalı olarak tanımlamaktadırlar (2018, 19). Cem, Alevi dini hayatının merkezinde yer alan bir ibadettir (Üçer, 2015, 306). Aktarıldığı üzere bu çalışmalar cemin kısmen inançsal yönünü ortaya koymaktadır. Cem, geleneksel Alevi toplumunun başlıca adalet mekanizmasıdır, bir mahkeme gibi işlev görür. Cemde dede birlik ve beraberlikten saygı ve hoşgörüden bahseder (Coşkun, 2022, 191). Cem, bir yaşam biçimi, bir arınma merkezi ve bir mahkeme salonu olarak da sosyal hayatta yerini almıştır (Odabaşı Yılmaz ve Işık, 2021, 564). Bu çalışmalar cemin toplumsal yönüne vurgu yapmaktadırlar.

Cemlerin sanal ortamda (internet yardımıyla) yani çevrimiçi yapıp yapılamayacağına ilişkin bulgular incelendiğinde, yapılabilir, kısmen yapılabilir, belli koşullarda yapılabilir ve yapılamaz olmak üzere dört alt tema elde edilmiştir. Cemlerin çevrimiçi yapılmasına ilişkin görüşler daha çok belli koşullarda alt temasında toplanmaktadır. Bu konuda katılımcılar çoğunlukla cemlerin pandemi ve hastalık dönemleri ve insanların dedelerden veya cemevlerinden uzak olduğu durumlarda yapılabileceğini belirtmişlerdir. Bunun yanında öğretici amaçla bilgi aktarmada kullanılabileceği de dile getirilmiştir.

Alanyazın incelendiğinde, Şahin’in çalışmasında, salgın döneminde cem ibadeti sanal ortamda yerine getirilmesinin çeşitli cemevlerince düşünüldüğü, İstanbul Bağcılar Cemevinin, Londra, Berlin ve Paris’te bulunan cemevleri ile eşzamanlı olarak cem ibadeti gerçekleştirmek için teknolojik alt yapının hazırlanmasını beklediği bulguları yer almaktadır (2021, 271). Cem ibadeti “halka namazı” olarak kabul edilmektedir (Yaman, 2012, 211). Bu ifade, cemin cemalet cemale yapılması anlamına gelmektedir. Bu bakımdan onun yüz yüze yapılması cemin erkânına uygun düşmektedir. On iki hizmet içinde yer alan ibrikçi ve ferraş gibi bedenlen ve ruhen temiz olmayı sembolize eden (Er, 1997, 54) bazı hizmetlerin yerine getirilmesi cemin cemalet cemale yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Diğer yandan cemde insanların birbirinin cemaletini seyretmesi ve pire niyaz etmesi de çevrimiçi cemlerde yapılamayacak bir durumdur. Bu çalışmada cem ibadeti “çevrimiçi yapılabilir” diyen kişilerin çoğunun Almanya’da ikamet ettiği dikkate alınırsa gurbette yaşayan kişilerin kendi erkânlarına göre yapılan cemlere sanal ortamda da olsa katılmayı istemeleri daha kolay anlaşılacaktır. Cemlerde dede, taliplere bilgi verir ve nasihat eder (Öcal ve Pelikoğlu, 2024, 27). Bu çalışmaların bulgularında, bazı kişilerin belirttiği gibi böyle bir bilgilendirme ve nasihat çevrimiçi yani uzaktan yapılabilir.

Kimi katılımcılar sanal ortamda uygulanan cemlerin veya bazı hizmetlerin teoride iyi olacağını ama uygulamada yetersiz kalacağını belirtmişlerdir. Yapılamaz

diyen katılımcılar sanal ortamda cemin yapılmasına karşı çıkarken, gizliliğin korunamayacağını, bu şekilde rızalık almanın kritik bir önem arz ettiğini ve bu rızalığın ibadete tesir etmeyeceğini düşünen katılımcılar olduğu da görülmektedir. Alevi inancının temel kaynaklarından olan Buyruk metinlerinde cemin gizli yapılması yedi farzdan birisi olarak kabul edilmektedir (Aytekin, 1958, 155). Bunun için cem ibadeti gece yapılır. Diğer yandan insanların birbirinden razı olduğunu belirtmesi sanal ortamda anlaşılabilecek bir durum değildir. Ceme katılan kişinin kendisinden, toplumdan ve ceme erenlerinden razı olduğunu belirtmesi için meydan evinde olması gerekir. Ayrıca bir başka katılımcı cemlerde dijital çekimlere bile karşı olduğunu belirtmiştir.

Yapılabilir diyenlerin çoğunluğu günümüzde bunun mümkün olabileceğini bildirirken, bu uygulamayla insanların ceme daha kolay katılacağını, internet varsa bu uygulamanın mümkün olabileceğini belirtmişlerdir. Kısmen yapılabilir diyenler, yüz yüze yapılmasının daha iyi olacağını, bu tür cemlerin duygulara tercüman olmayacağını, cemevlerinin olduğu yerlerde yapılmaması gerektiğini belirtmişlerdir. Şahin, dijital ortamda cem yapmanın doğru olmayacağını, semah, lokma, niyaz gibi ritüellerin böyle ortamda yapılmasının yüz yüze yapılmasındaki hazzı vermeyeceğini belirtmektedir (2020, 272). Bu çalışmada elde edilen bulguların alanyazınla benzerlik gösterdiği görülmektedir.

Cemlerin çevrimiçi yapılmasına yönelik görüşler incelendiğinde, olumsuz görüşlerin daha fazla olduğu görülmektedir. Olumsuzluklar internet bağlantısının olmaması, tanıdık olmayan kişilerin katılması, herkesin dikkatini çekmemesi, yüz yüze gibi olmayacağı, edep-erkân sorunu, yol içinde çözümlere yol açacağı, bu uygulamanın amacından uzaklaşacağı, toplumu olumsuz etkileyeceği ve cemlerin içinin boşalacağı gibi düşünceler yer almaktadır. Bunun yanı sıra teknik olarak seslerde aksama, mikrofonun açık unutulması ayrıca insanlarda şaşırma olması ve zamanlama hatası, gösteriş şeklinde olması, cemde kullanılan materyallerin kullanılmaması (asa, tarik), görgü cemlerinin bu şekilde yapılamaması, pençe veya tarik-ı evliya çalınamaması olarak sıralanmıştır. Bir kişi olumlu bir yanı yok diyerek görüş belirtmiştir.

Cemlerin çevrimiçi yapılmasının olumlu yönüne yönelik olarak uzaktaki kişilerin katılabilmesi, herkesin birbirini görebilmesi, kişinin istediği zaman ceme dâhil olması, inanç hakkında bilgi verilmesi, kültürün yaşatılması görüşleri öne çıkmaktadır. Bununla birlikte cemin kayıt altına alınması, oturma şeklinde serbestlik, çok kişinin katılabilmesi, toplumsal rızalık almaya az da olsa katkısının olması, olumsuz yanı yok gibi görüşler de belirtilmiştir. Alanyazına bakıldığında, Yaman'a göre cem sadece dinsel bir olay olmayıp onun sosyal ve hukuksal yanı da bulunmaktadır (2001, 3). Bu bakımdan cemler çevrimiçi yapılması halinde sorunların bu şekilde çözülmesi mümkün olmayabilir. Diğer yandan çevrimiçi yapılan cemlerde bu sosyal ortamı oluşturmak zor olacaktır. Bazı katılımcıların dile getirdiği gibi cemlerin amacından uzaklaşacağı kaygısı bulunmaktadır. Günümüzde cem ibadeti akşamın belli saatlerine sıkıştırılmış ve belli erkânları düzenlenmiş bir ibadet haline getirilmiştir (Odabaşı-Yılmaz ve Işık, 2021, 570). Cem ibadeti içinde birçok olay sembolik olarak canlandırılır, lokmaların paylaşılması, başkalarına saygı gösterme, edep-erkân içinde olma gibi vb. (Gül, 2017, 29). Çevrimiçi yapılan cemlerde bunların bir kısmını görmek veya göstermek mümkün olmayabilir. Yıldırım'ın bir araştırmasında, cem evlerine çoğunlukla elli yaş üzerinde kişilerin gittiği, gençlerin daha çok kültürel amaçlarla buralara gittikleri belirtilmektedir (2012, 170). Çevrimiçi yapılan cemler insanların cem evlerine gitmelerini burada olduğu gibi olumsuz etkileyebilir. Şahin'in çalışmasında dedelerin bireysel ve sosyal medya hesaplarından kısa videolarla halkı

bilgilendirdikleri belirtilerek, cemlerin bilgilendirme amacıyla kullanılabileceği vurgulanmaktadır (2020, 271).

Cemlerin dışında nikâh erkânı, kurban tekbiri, dardan indirme erkânı, dededen dua alma gibi uygulamaların çevrimiçi yapıp yapılmayacağına ilişkin olumsuz görüşler daha fazladır. Bu konuda katılımcılar çoğunlukla bunların yapılmaması gerektiğini, nikâh kıyma anında dedenin bizzat orada olması, dardan indirme erkânının da yüz yüze olması, kurban tekbiri alınırken de dedenin kişileri görüp sorguladıktan sonra böyle bir erkânın yapılması gerektiği belirtilmiştir. Çevrimiçi uygulamada duygu anlamında bunların mümkün olmayacağı, kolaylığın fedakârlığı götüreceği yani hizmet etmeye engel olacağı, cemevlerinin boş kalacağı, dedelerin otoritelerinin kaybolacağı ve bu gibi yerlerin ehli olmayan kişilerin eline geçeceği gibi kaygılar dile getirilmiştir.

Bu uygulamaların yapılabileceğini belirtenlere göre sanal ortamda kurban tekbiri ve talibe dua verilebilir. Bazı kişiler yüz yüze yapılamadığı durumlarda olabileceğini, uzak mesafelerde olan kişilerin sanal ortamdan yararlanabilmelerinin olumlu olabileceğini belirtmişlerdir. Hatta bazı kişiler dardan indirme ve nikâh erkânının bile yapılabileceğini dile getirmişlerdir. Elde edilen bulgular dikkatle incelendiğinde yapılabilir diyenlerin daha çok talip olduğu ve dedelerin bu konuya sıcak bakmadıkları anlaşılmaktadır. Ayrıca Almanya'da bulunan katılımcıların dijital ortamda cem veya bazı hizmetlerin/erkânların yapılmasına sıcak baktıkları bulgular arasındadır. Diasporada yaşayan ve inancı yaşama imkânına ulaşamayan kişilerin inançsal anlamda yaşadıkları eksiklik cemlerin ve bazı hizmetlerin/erkânların sanal ortamda yapılmasına sıcak bakma sebepleri arasında görülmektedir. Alanyazına bakıldığında, bazı hizmetlerin çevrimiçi yapılmasının dedeleri otoritesini olumsuz etkileyeceği ile ilgili olarak, köyden kente göç olgusu nedeniyle sosyal ilişkilerin ve dini hayatın merkezinde artık dedenin yer almadığı belirtilmektedir (Coşkun, 2018, 48). Alevi-Bektaşî inancında kurban tığlanmadan önce bazı ritüellerin yerine getirilmesi gerekir. Yani kurban tığlanmasının vekâleten yapılması doğru değildir. Bu nedenle kurban tekbiri ve tığlanması sürecinde kurban sahibinin doğrudan bulunması gerekir. Nikâh akdine ilişkin olarak Sünni mezheplere göre internet ortamında sesli ve görüntülü nikâh akdi geçerliği tartışma konusudur (Yılmaz, 2014, 91-92). Alevi-Bektaşî inancında ise bunun yüz yüze yapılması gerekmektedir.

Katılımcıların bazıları bu konuda bazı önerilerde bulunmuşlardır. Bu öneriler sanki daha önceki söylediklerini özetler niteliktedir. Çevrimiçi cem yapılması zaruret olarak değerlendirilmeli, bu sürecin yavaşlatılması gerekir. İnancın temel taşları oynatılmamalıdır, teknoloji desteklenmelidir. Böyle bir tartışma daha sonraya bırakılmalıdır. Sanal ortam cem muhabbet için kullanılabilir ama yüz yüze kadar etkili olmaz. İbadet cemel cemale olmalı ancak zaruri durumlarda görüntülü, sesli yapılabilir. On iki hizmetle ilgili bilgilendirme amacıyla kullanılabilir. Günümüzde insanların bir araya gelerek sosyalleşmesinde, inancını yaşamasında vb. durumlarda görülen eksikliğin sanal ortamla birlikte daha da artacağı endişesinin katılımcılarda sanal ortamda cem ibadetinin yapılmasına karşı olumsuz bir bakış açısı oluşturduğu görülmektedir. Alevi-Bektaşî cemlerinde yerine getirilen bazı hizmetlerin dede ile talibin cemel cemale aynı ortamda olmasını gerektirdiği için sanal cemin bazı sınırlılıkları olduğu düşünülmektedir. Bu sınırlılıklar dikkate alınmadığı durumda cemlerin ve bazı hizmetlerin veya ritüellerin formunun değişeceği, ortadan kalkacağı veya anlam kaybına uğrayacağı şimdiden öngörülebilir. Özellikle görgü ve musahip cemi yürütülürken semah dönme, lokma paylaşma, pençe/tarık-ı evliya altından geçme, kapıcı ve gözcü hizmetleri, sakka suyu dağıtma hizmetleri; edep-erkânın sağlanması ve ruhsal odaklanma gibi durumların cemel cemale olmayı gerektirmesi

cemlerin veya diğer hizmet ve ritüellerin sanal ortamda yürütülmesini zorlaştırıcı etkenler olarak görülmektedir. Literatür incelemesi yapıldığında ortaya konulan mevcut çalışma ile benzer konulara değinen bir çalışma tespit edilmiştir. Tespit edilen çalışmada araştırmacının ulaştığı bulgular ile bu çalışmada elde edilen bulgular büyük oranda benzerlik göstermektedir. İki çalışmada dikkate alındığında zaruri durumlar dışında sanal cem veya dijital ortamda belli başlı erkânların yürütülmesi ve bunların süreklilik kazanması katılımcılar tarafından olumlu görülmeven durumlardır.

Öneriler

Bu çalışmanın bulgularına dayalı olarak bazı önerilerde bulunmak mümkündür. Bu önerilerin başında cemlerin mutlaka cemalet yapılmaması, sanal ortamda yol ve erkân ilişkili bilgilendirmeler yapılması, salgın hastalıkların olduğu zamanlarda insanların birbirini sanal ortamda görmesi adına sanal cem veya cem muhabbeti yapılabileceği önerilmektedir. Ayrıca köyden kente göç süreci ile zayıflamaya başlayan dede-talip ilişkisinin sanal ortamın kullanılarak tekrar tesis edilmesi ve bununla birlikte sürekli yan yana gelme imkânı olmayan dede ve taliplerin inancın teorik yönüne dair bilgi karmaşasının veya eksikliğinin giderilmesine yönelik sanal ortamı etkin olarak kullanmaları da önerilebilir.

Araştırmacılara, dijitalleşen dünyamızda inanç ve kültürel unsurların bu mecrada nasıl yer aldığı ve sanal ortamın inanç ve kültürel unsurlarda nasıl değişim ve dönüşümler yarattığının incelenmesi önerilmektedir. Ayrıca Alevi-Bektaşî inancı/ kültürü ve dijitalleşme bağlamında farklı çalışmaların yapılarak bu sürecin etkileri ve çıktıları ortaya konulabilir.

Kaynaklar

- Akın, Bülent. *Mitten Tasavvufa Alevi Ritüellerinin Sır Dili* Kırklar. İstanbul: Kitabevi, 2020.
- Aydın, Mehmet Zeki “Değerler, İşlevleri ve Ahlak”. *Eğitime Bakış Dergisi* 7(19), (2011), 39-45.
- Aytaçlı, Berrak. “Durum Çalışmasına Ayrıntılı Bir Bakış”. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3 (1), (2012), 1-9.
- Aytekin, Sefer. *Buyruk: İmam Cafer Buyruğu*. İstanbul: Emek Basım ve Yayınevi, 1958.
- Aziz, Aysel. *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri*. Ankara: Nobel Yayınları, 2015.
- Baltacı, A. (2019). “Nitel araştırma süreci: Nitel bir araştırma nasıl yapılır?”. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), (2019), 368-388.
- Coşkun, Gamze. “Alevilikte Cem ve Semah’ın Kaynağı Olarak Görülen Miraç Hadisesi ve Kırklar Cemi”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* (103), (2022), 187-203.
- Coşkun, Hasan. “Alevi/Bektaşî Geleneğinde Dedelik Kurumu Sivas Kangal Türkmen Alevileri Örneği”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* (85), (2018), 43-62.
- Demircioğlu, Aytekin. “Alevi ve Bektaşî Sözlü Kültüründeki Değer Kavramları”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* (94), (2020), 11-35.
- Dewey, J. (1933). *How We Think*. Lexington, MA: Heath.
- Dilmaç, Bülent ve Ulusoy, Kadir. *Değerler Eğitimi* (2. Baskı). Ankara: Pegem Akademi, 2014.
- Dönmez, Mehmet ve Çelik, Hasan. “Alevilikte Cem İbadetine Yüklenen Anlamlar ve Cem İbadetinin Manevi Makamları”. *Milli Kültür Araştırmaları Dergisi* 2(2), (2018), 1-21.
- EAEA. 21. Yüzyılda Yetişkin Öğrenimi Bildirgesi, Öğrenmenin Gücü ve Hazzı: Avrupa Yetişkin Eğitimi Birliği, 2019.

- Elias, John L. *Philosophical Foundations of Adult Education*. Krieger Publishing Company, 2005.
- Er, Piri (1997). “Anadolu Aleviliğinde Halka Namazı”. *Cem Dergisi* (67), (1997), (1997), 53-55.
- Erdoğan, Aziz. *Pir Sultan Abdal Mahlaslı Güfteler Üzerinde Edebi ve Musiki Yönünden İncelemeler*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006.
- Gül, İbrahim (2017). “Alevî-Bektaşî Cemlerinde Erkân ve Sürek Farklılığı (Herne Cemevi Örneği)”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* (82), (2017), 25-41.
- Güngörer, Fatma. “Covid-19’un Toplumsal Kurumlara Etkisi”. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Salgın Hastalıklar Özel Sayısı, (2020), 393-428.
- Klenke, K. *Qualitative Research in The Study of Leadership*. Emerald Group Publishing Limited, 2016.
- Korkmaz, Esat. *Ansiklopedik Alevilik Bektaşilik Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ant Yayınları, 1994.
- Krefting, L. “Rigor in Qualitative Research: The Assessment of Trustworthiness”. *The American Journal of Occupational Therapy*, 45 (3), (1991), 214-222.
- MEB. *Yaygın Eğitim Kurumları Yönetmeliği*. Ankara: MEB, 2006.
- Merriam, S. B. *Nitel Araştırma Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber* (Çev. Turan, S.). Ankara: Nobel Yayıncılık, 2013.
- Miser, R. “Küreselleşen Dünyada Yetişkin Eğitimi”. *Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* 35(1-2), (2002), 55-60.
- Odabaşı Yılmaz, Bahar ve Işık Caner. “Dedelik Hizmetinin Performans Teori Bağlamında Değerlendirilmesi”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* (100), (2021), 561-580.
- Öcal, Mustafa, Pelikoğlu, Mehmet Can. “Samsun Canlar Derneğinde Yaşatılan Alevi-Bektaşî Kültürü, Cem Ritüelleri ve Müzik Pratikleri”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* (111), (2024), 17-39 <https://doi.org/10.60163/tkhcbva.1462314>.
- PRIA International Academy. *Appreciation Programme Adult Education and Social Change, Module – I*, 2013, 1-24.
- Sümer, Derya. *Spinoza Felsefesine Göre Tanrı-Doğa-İnsan İçkinliğinde Alevi Nefeslerinin İlettiği Düşünce*. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2019.
- Şahin, Mehmet. “Covid-19: Küresel Salgının Alevi Toplumunun İnanç Dünyasına Etkileri”. Bekir Şişman (ed.). *Salgın Hastalıkların Sosyal Hayata Etkisi ve Kültürümüzde Koronavirüs Vakası*. (s.259-288). Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınları, 2021.
- . *Modern Hayata Geçiş Sürecinde Alevi Mitolojisi*. Basılmamış Doktora Tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü. Samsun, 2024.
- Şener, Cemal. *Alevizm (Alevilik)*. İstanbul: BDS Yayınlar, 1996.
- Welton, M. Civil Society as Theory and Project: Adult Education and Renewal of Global Citizenship. In D. Wildemeersch, M. Finger, & T. (. Jansen, *Adult Education and Social Responsibility: Reconciling the İnreconcilable?* 187-220. Frankfurt: Peter Lang. 1998.
- Yaman, Mehmet. *Alevilik ve Bektaşilikte Temel Âyin ve Erkânlar. Geçmişten Günümüze Alevî-Bektaşî Kültürü*, İstanbul, 2009.
- Yaman, Ali. *Alevilik ve Kızılbaşlık Tarihi*. İstanbul: Nokta Kitap Yayınları, 2012.
- . “Yüzyılların İçinden Alevilerin Cem İbadeti (1): Dünden Bugüne Temel Bilgiler”. *Alevilerin Sesi* (46), (2001), 25-43.
- Yıldırım, Erdal (2012). Cemevleri ve Cemevlerinin Dini ve Toplumsal Fonksiyonları *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 12(2), (2012), 157-176.

Yıldırım, Rıza. *Geleneksel Alevilik: İnanç, İbadet, Kurumlar, Toplumsal Yapı, Kolektif Bellek*. İstanbul: İletişim, 2018.

Yılmaz, İbrahim. “İslâm Aile Hukukuna Göre İnternet Ortamında Nikâh Akdinin (Evlenme Sözleşmesinin) Kuruluşu”. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* (23), (2014), 59-103.

Extended Abstract

Cem is a form of worship that men and women participate in together in the Alevi-Bektashi faith. The main purpose of this worship performed by Alevi-Bektashi believers is to mature human beings. It is also accepted as a repetition and revitalization of the ritual believed to have been performed at the of Kırklar Cemi (Akın, 2020, Şahin, 2020). The Alevi-Bektashi community considers themselves to be within the second kapı of Hacı Bektaş Veli's Dört Kapı Kırk Makam (Üçer, 2015). The first makam of this kapı is to el almak of a pir who will guide one and repent for one's talip. The last of the four kapı is the kapı of truth and its purpose is to become a perfect human being. Education is seen as a tool for people to live together, share, live a free life and ensure equality in society (Elias, 2005). With the prolongation of human life span, the education of adults also gains importance. Adult education has different aims. Objective truth is at the forefront of these. In short, it is universal ethics (Dewey, 1933). In the Alevi faith, human maturation is realized through the bond of ikrar in the pir-talip relationship. This relationship is usually achieved through certain rituals within the worship of Cem. Cem, besides being a form of worship in the Alevi-Bektashi faith, can also be seen as a place of education that matures people. In times of global crisis such as the pandemic, each institution has turned to finding various solutions to the current problem due to its own structure and field of activity (Güngör, 2020). Answers were sought to the following questions about whether Cem and some services can be performed in a online.

- 1) What is the purpose of Alevi-Bektashi cems?
- 2) What are your views on the online of Alevi-Bektashi cems?
- 3) What are the positive and negative aspects of holding Cems online?
- 4) Can some hizmetler, such as nikah erkanı, kurban tekbiri, dardan indirme erkanı and dededen dua alma, be performed online?
- 5) What are your suggestions on this issue

In this qualitative study, a case study design was used. Qualitative research is a method of questioning, interpreting and understanding the form of the problem in its natural environment (Klenke, 2016). The study group of this research consists of dedeler, zakirler and talipler who participated in the cem, which was organized under the leadership of Samsun Canlar Association Derneği during the pandemic period and was the first example of online cem to be identified, or who did not participate and expressed their thoughts on this issue. A semi-structured interview form developed by the researchers was used as a data collection tool. Measures were taken for the validity and reliability of the research purpose. Interviews were mostly face-to-face and online interviews were conducted with people abroad. The data were analyzed by content analysis. Before this process, each interviewee was given a code and coded as dedeler D1,2,3, Talipler T1,2,3 and Zakirler Z1,2,3. The data were summarized in tables and categories and themes were reached from the codes.

According to the research findings, four themes were obtained. Within the theme of the purpose of Alevi-Bektashi Cems, two sub-themes, namely religious and social, were obtained. Regarding the religious dimension, the views that the purpose of the cem is worship and to protect the person from evil come to the forefront. Regarding the social dimension, the opinions that the purpose of the cem is to ensure unity and solidarity and to raise mature people come to the fore. Four sub-themes were obtained on the subject of organizing Cems in a online: it can be done, it can be partially done, it can be done under certain conditions and it cannot be done. Among these sub-themes, those who agree that it can be done under certain conditions are in the majority. When the sub-themes regarding the positive and negative aspects of the virtualization of Cems were analyzed, it was seen that negative opinions were more dominant. It was also

found that the views on whether services such as dar erkânî, nikah erkanî and kurban tekbiri can be performed in the virtual environment were dominated by the views on the sub-theme of “it cannot be done”. Participants made some suggestions regarding cems in the online. According to the results of the research, it was concluded that cems meet the religious needs of people on the one hand and contribute to social unity on the other. It was concluded that cemler can be held online in certain exceptional cases. There are more negative aspects of organizing cemler in online. It is generally not correct to perform some services other than Cem. Based on the findings of this study, it was suggested that the online can be utilized to provide information and perhaps pray.